

Konu: Ruhsal İnsan
Yazı: 23

Aşkınlık ve Aşırılık

Doç. Dr. Haluk BERKMEN

Aşırı sözcüğünde aşmak, öteye geçmek, sınırı geçmek, haddini bilmemek gibi kavramlar gizlidir. Aşırı sözcüğü ne derece negatif çağrışımlar akla getiriyorsa, **aşkın** sözcüğü o derece pozitif çağrışımlar akla getirir. İnsan için amaç aşırılığı kontrol altına almak ama aşkınlığa izin vermektir. Çünkü aşkınlık "aşmak" sözcüğünü hatırlatsa da, aynı zamanda yücelmek, büyümek, gelişmek, olgunlaşmak kavramlarını da çağrıştırmaktadır.

Şu halde bilgeliğin negatif yüzünde aşırılık, pozitif yüzünde aşkınlık vardır. İnsanın aşkın olması belli birtakım varsayımları ve toplum tarafından verilmiş olan katı kuralları aşması, onları daha üst düzeyden görebilmesidir. Eğer bu kurallara karşı verdiği tepki aşırı olursa hem topluma hem de kendine zarar verebilir. Fakat aşırılığı kontrol altında tutup aşkın olmayı başarırsa, işte o zaman hem kendine hem topluma hayırlı işler yapabilir.

Tüm bilgelik okullarında en birinci söz "**kendini bil**" sözüdür. Bununla kastedilen "aşırılığı kontrol et ve haddini bil" ifadesidir. "Haddini bilmek" sınırlarını, gücünü ve yeteneklerini tanımak, dolayısıyla kendini bilmektir. Bu duruma eskiler "**edep**" derlerdi. Bir ortamda veya bir toplulukta ölçülü konuşmak, davranmak ve dinlemek edepli olmanın ilk adımındır. Ne yazık ki günümüzde bu tür edepli davranışlar pek fazla destek bulmuyor. Aksine, taşkınlık, aşırılık, gösteriş ve özentili davranışlar destek görüyor.

Edep denen davranış tarzını ortaya çıkaran 3 tane ana kaynak vardır. Bunlar **akıl, vicdan** ve **gönüldür**. Akıl sayesinde davranışlarımızın aşırıya kaçmalarına engel oluruz. Vicdan sayesinde davranışlarımızın ölçülü, adil, hoşgörülü ve sevgi dolu olmalarını sağlarız. Gönül ise, bizim sınırlı varlıklar olduğumuzu ve sezgisel yoldan en büyük gücün sevgi olduğunu sürekli hatırlatması bakımından gereklidir. Eğer sevgi ortadan kalkarsa, işte o zaman aşırılık ve ego denen haddini bilmezlik ortaya çıkar, eskilerin sözüyle "kantarın topuzu kaçır".

Akıl, vicdan ve sevgi sahibi insan her durumda en uygun davranış tarzını seçmeyi başarır. Günümüzde "akıl" denince sadece mantık ve zekâ akla geliyor. Oysaki akıl, hem mantık hem de sezgi içerir. İleriye gören insan sadece zekâsını ve mantığını kullanmaz, aynı zamanda sezgilerini de devreye sokar. Çünkü varoluş AN denen en kısa zaman aralığındadır ve anı doğru değerlendirmek için hem geçmişin hem de geleceğin bilgisinden yararlanmak gerekir.

Şu AN hem geçmişten hem de gelecekte etkilenir. Ancak geleceğin bilgisine nasıl ulaşılır? İşte aşkınlık denen durum bu bilgiye ulaşmanın boyutudur. Geleceğe sezgi ile ulaşabilmek için akıl ve mantığı aşıp ani bir sıçrama yapmak gerekir. Bu sıçrama zihinsel bir kırılma

noktası gibi de görülebilir. Zen Budizm’inde “**satori**”, Hint Budizmde “**pajna paramita**” denen ani aydınlanma durumu bu kırılma noktasında ortaya çıkar.

Varlığın özüne ulaşmak için bu tür bir zihinsel sıçrama gereklidir. Varlık akıl ve mantık ile bir noktaya kadar anlaşılır ve açıklanabilir. Ondan ötesi ise aşkınlık gerektirir. Bu aşkınlığa ulaşıldığında sözler yetersiz kalır. Bilinen gerçeklik boyutu sona erer ve an içinde farklı bir boyuta sıçrama yapılır. İnsandaki etkisi ise boğazda bir düğümlenme, güçlü bir farkındalık ve duygusal aşkınlık şeklinde olur.

Bu durumu sürekli yaşayabilmek elbette ki çok zordur. Fakat bu düzeye ulaşmış ve yaşamlarına katmış olanların ifadesine göre aşkınlığı tanımlayan tek sözcük **aşk** sözcüğüdür. Çünkü aşk, sözle anlatılamaz ve tüm varlığımızı kapsayan bir aşkınlık durumudur da ondan. Âşık insan, beş duygusundan gelen verileri yorumlamakla ilgilenmez, yani âşık olan insan için özne-nesne ayrılığı biter. Varoluş bütünsel bir gerçekliğe dönüşür.

Genelde insanlar nesnelere kendilerinden ayrı görürler. Çünkü o nesnelere yakın bir duygu bütünlüğü oluşturmazlar. Âşık olmak demek, duyguları düşüncelerden öne çıkarmak, düşünceleri geri plana itmek demektir. İnsan ancak o zaman “âşık” boyutuna ulaşılmış olunur. Âşık kişi öznesini nesnelere bütünlüştirebilen kişidir.

Japon Zen Budizm’inde düşünceyi duygulardan koparma işlemine “düşünmemek” anlamına gelen “**Hişiryō**” denir. Bu durum an içinde var olup “bütünsel” olmak, şeklinde ifade edilebilir. Artık düşünce “bir şey hakkında düşünmek” değildir. Hişiryō durumunda insan “varlığın özü hakkında” düşünür, yani varlığın dış görünüşü ile değil **hakikati** ile ilgilenir.

Bilim başlığı altında yazdıklarımı okuduysanız varlığın özünün bir örgü alanı olduğunu söylediğimi biliyorsunuz. İşte Hişiryō durumunda insan bu örgü alanının farkına varır. Zihin herhangi bir konu veya nesne üzerine yoğunlaşmaz. Dingin fakat uyanıktır. Her şey olmaya hazırdır ama hiçbir şey değildir. Bu bakımdan **her şey** onun için ayındır, çünkü “nesne” yok olmuş “hakikat” veya “töz” kalmıştır.

Bu duruma ulaşmak için **meditasyon** yapmak gerekir. Japonlar meditasyona “yapmadan oturmak” diyorlar. Yapmadan oturmak durumu 4 sonuca ulaştırır.

1. Özne-nesne ayırımı ortadan kalkar. “Gerçek aşk” durumunda olan budur.
2. Algılayış ve varoluş anlaktır. Algılara düşünceler ve varsayımlar karışmaz.
3. Bütüncül bakış gelişir. Nesnelere düşüncenin kavramlarına kalıplanmaz.
4. Nesnelere görüntüsüne değil hakikatine ulaşılır. Hakikat sözlerle açıklanamaz.

İşte bu dört durum tüm âşıkların ulaştığı durumdur. Bu bakımdan âşıklar hislerini sözle ifade etmekte güçlük çekerler. Anadolu âşıkları köy köy dolaşan ve bildikleri hakikatleri şiir ve saz yardımıyla anlatan bilge kişilerdi. Size, şimdi, büyük mistik şair **Yunus Emre**’nin kısa bir şiirini aktarmak istiyorum.

**Söylememek harcı söylemeğin hasıdır
Söylemeğin harcı gönüllerin pasıdır**

**Gönüllerin pasını eger söyleyim der isen
Şol sözü söylegil kim, sözün hülasesidir**

**“Küllü Hak” dedi Çalap, sözü doğru desene
Bugün yalan söyleyen erte utanasıdır**

Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan Hakka müderris ise hakikatte asidir.

Bu şiirde "Harc" sözü "güç, kuvvet, yapıştırıcı" şeklinde anlaşılmalıdır. Binalarda tuğlaları birbirine yapıştırana da "harç" denir. "Söylememek harcı söylemeğin hasıdır" derken, "konuşmaktan doğan güç en has konuşmaya bedeldir", diyor. Konuşmanın gücü ise gönüllerin pasını silmesi bakımından önemlidir. Çünkü, hepimizin gönlünde pas oluşturan beklentiler, varsayımlar, ön-kabuller vardır.

En son iki mısraında ise bütünsel bakışın önemli olduğunu ve ayırım yapmadan, tüm **var olanlara** "bir göz" (vahdet gözü) ile bakmayanların bilgin olsalar dahi hakikatte asi (aslında isyankâr) olacaklarını söylüyor. İnsanların çoğu "hakikatte" asidirler. Hakikat sözünü "töz" olarak yorumlarsak, insanların yüzde kaç töz ile bütünleşmiş durumdadırlar? Nedeni de töz denen asıl kaynağın ölçülemez ve 5 duyu ile algılanamaz olmasındandır.

Eskiler "Töz" yerine "Cevher" sözünü kullanmışlar. "Mücevher" sözü değerli taşlara verilen isimdir. Yani, mücevherin bir cevher içermesi gerekir. **Cevher** ise kendi kendine bir varlığı olup gerçekleşmesi için başka bir nesneye ihtiyacı olmayan tözdür. Cevher veya töz maddi bir varlık sahibi değildir. Kaynaktır ama kaynaktan çıkan su değildir. Töz öyle bir kaynaktır ki biçimi yoktur. Şekli, biçimi ve maddi bir yapısı olmadığından sınırı da yoktur. Töz için "sonsuz" tanımını koymak da bir bakıma onu sınırlamak anlamına gelir. Çünkü matematik sonsuzluk tanımlıdır. Töz için kullanılacak sözcük "**Ehadiyet**", yani sınırsız ve bütünsel tekliktir.

Bir diğer örnek olarak 1618 – 1694 yılları arasında yaşamış bir Anadolu bilgisi olan Niyazi Mısri'nin bir şiirini aktarayım:

**Can yine bülbül oldu
Hâr açılıp gül oldu
Göz kulak oldu her yer
Her ne var ki ol oldu**

**Oynadı çün nâr-ı aşk
Kaynadı ebhâr-ı aşk
Her yaneye çağlayıp
Aktı gözüm sel oldu**

**Gönül ol bahre daldı
Dilim tutuldu kaldı
Girdim O'nun zikrine
Âzalarım dil oldu**

**Ferhad bugün ben oldum
Varlık dağıtı deldim
Şirinime varmaya
Her cânibim yol oldu**

**Geç ak ile karadan
Halkı bırak aradan
Niyazi dön buradan
Durma sana gel oldu.**

Bu şiirdeki anlaşılması zor Farsça ve Arapça sözcükleri belirteyim. Hâr=Diken (F), Nâr=ateş (F), Ebhar=Denizler (A), Bahr=Deniz (A), Zikr=hatırlamak (A), Dil=Gönül (kalpten arzulayan) (F), Âza=Bütünü oluşturan parçalar, Canib=Yan, taraf (A).

Şiirin tümünü şu şekilde açıklamak mümkündür: "Yaşam enerjim bir bülbül gibi şakıdı. Dikene benzerken açılıp gül oldu. Her yerim, uzuvlarım (âzâm) gözüm kulağım gibi enerji almaya başladı. Tüm varlığım O'nunla bütünleşti. Çünkü aşk ateşi parladı ve aşk okyanusu kaynadı. Gözümün yaşı sel gibi aktı. Tüm varlığım o denize daldı. Ağızımdaki dilim tutuldu kaldı, konuşamaz oldum. Onu hatırlayınca bana ait parçaların tümü O'nu kalpten arzuladı. Bugün Ferhat oldum (Ferhat sevgilisi Şirin'e ulaşmak için dağları deler) ve sevgiliye ulaşmak için varlık dağını deldim."

Tözün veya varlığın hakikatine ulaşmak için sözler yeterli değildir. Önce bu gerçeği kabul edelim. Sonra da bu eksikliği gidermek için hikâyelerden, mecazlardan ve metaforlardan yararlanmayı deneyelim. İşte bir örnek:

Çinli bir Budist rahip oldukça yaşlı imiş. Öğrencisi onun yakında öleceğini anlamış ve şu soruyu sormuş: "Usta, yakında sen bu dünyadan göçtüğünde senin öğretilerini yeni gelen gençlere nasıl anlatabilirim?" Usta hiç cevap vermemiş ve bir bardak su istemiş. Su bardağı gelince önüne koymuş ve suyu içmeden öğrencisine dönerek: "Ne demiştin?" diye sormuş. Öğrencisi aynı soruyu tekrarlayınca usta kalkıp sessizce odayı terk etmiş.

Bu hikâyede ustanın davranışını herkes kendine göre yorumlayabilir. Benim anlayışıma göre, usta öğrencisine şu yanıtı söz kullanmadan vermek istemiş: "Yeni gelen gençlere şu su gibi saf ol ve berrak (şeffaf) davran. Çünkü gerçek sözlerde değil, davranışlardadır". Bu dediğimi usta da pekâla diyebilirdi. Fakat o zaman kendi ile çelişkiye düşmüş olurdu. Çünkü sözlerin yetersiz olduklarını yine sözlerle açıklamış olurdu. Odayı terk etmekle yanıtında çelişkiye düşmeden ve sözlerin kısıtlı kavramlarına kapılmadan, mesajını aktarmıştır.